

I. NEGOIȚESCU

*ISTORIA
LITERATURII
ROMÂNE*

editura minerva

pe care Tudor Vianu o consideră ca o trecere spontană de la nivelul popular la cel cult al literaturii. Sub semnul ideologiei lui naționaliste, Mircea Vulcănescu susține, foarte interesant, însă absolut neconvincător, că „din Maiorescu a rămas vie partea care l-a înțeles pe Creangă”, adică ceea ce și sămănătorii au preluat de la marele critic. În schimb, cu o intuiție extraordinară, B. Fundoianu scria încă în 1922, șocînd probabil pe mulți: „Creangă e un artist — și un artist al cuvintelor — în același sens în care poate avea o semnificație arta lui Mallarmé”; comparația, ce a părut chiar autorului ei excesivă, se face însă între „un artist care iubea cuvintele ca pe niște idoli, din dezgust pentru o sensibilitate prea bătrînă” — și „un artist care se întîlnește pentru întîia oară cu vorbele”.

Să nu uităm însă niciodată că, în ce-l privește pe scriitorul moldovean, ne aflăm mereu pe linia paradoxurilor: dacă cel al lui Charles Perrault ni-l înfățișează pe campionul modernilor în postură de artizan al textelor folclorice străvechi, în paradoxul lui Creangă ni se prezintă un artizan al folclorului și un stilist crepuscular, de o tîrzie sănătate și de un prematur decadentism.

IOAN SLAVICI
(1848—1925)

Locul și timpul în care se desfășoară acțiunea romanului său *Mara*, ce vede lumina tiparului la 1894, sunt considerate de ardeleanul Ioan Slavici drept fericite: regiunea subcarpatică apuseană, la întîlnirea Transilvaniei cu Banatul, în preajma instituirii dualismului austro-ungar. El însuși susține, într-un text publicistic, că „timpul de la 1850 la 1868 a fost binecuvîntat pentru românii din împărăția austriacă”. Iobăgia era desființată, egalitatea înaintea legilor proclamată, iar limba română garantată în biserică, școli, administrație și justiție. Perimetrul dintre Radna, Lipova, Arad, în bogata vale a Mureșului, îi apare pentru acea vreme, scriitorului nostalgic de mai tîrziu, ca un fel de utopie convenabilă, vrednică a fi reactualizată, ca un paradis profan, cu luminile și umbrele lui verosimil distribuite, ce s-a pierdut odată cu propria lui copilărie și adolescență.

Orînduit cu o știință epică și o stăpînire sensibilă apreciable, originalitatea romanului *Mara* constă în faptul că, printr-o poveste de dragoste urmărită cu răbdare în toate meandrele ei pline de surpriză și dramă, se impun realități și probleme sociale fundamentale pentru provincia transcarpatină în acea epocă; pe de o parte formarea prin hărnicie și stăruință a unei burghezii române, pornind de la stratul de bază al meseriașilor constituiți în bresle și alcătuiind un amestec salubru de rural și urban, iar pe de altă parte existența unei patrii multinaționale și poliglote. În general personajele preferate de Slavici sunt mai degrabă micii burghezi de la oraș decît țărani ori intelectuali. Chiar preoții lui sunt mai curînd practicanți ai moralei sociale, decît îngrijitori ai sufletului individual. Iar în romanul *Mara*, unde vîlvătaia irezistibilă și năprasnică a iubirii leagă, în vreme ce amenință să despartă din cauza incompatibilității etnice un neamț și o romîncă, scriitorul contemplă cu vădită satisfacție priveliștea cosmopolită a țărîmului natal: „Ce mulțime de oameni și ce amestecătură de tipuri și de porturi și de limbi! De parcă aici e mijlocul pămîntului, unde se întîlnesc toate neamurile. Pe-nserate s-aprind împrejurul orașului mii de focuri, la care stau de vorbă ori își petrec cîntînd aici români, colo unguri, mai departe șvabi ori sirbi, iar printre aceștia slovaci, ba pînă chiar și bulgari.”

Din Cercul de la Belvedere (Belvederekreis), în jurul arhiducelui Franz-Ferdinand, la începutul veacului nostru, făceau parte, alături de austrieci militând pentru federalism, maghiari, slovaci, croați, sloveni, românul Aurel C. Popovici, comitonul lor, reprezentându-le cu răsunet ideile în cartea sa *Die vereinigten Staaten von Grossösterreich* (1906). Idei ce le-a nutrit mereu și Ioan Slavici, amic al lui Popovici, apărându-le cu o consecvență admirabilă chiar și în cele mai penibile momente ale vieții lui, când înfrățirea României mari părea să-l contrazică. Fiindcă oricât de cu credință a luptat de-a lungul existenței sale pentru drepturile românilor din dubla monarhie, el n-a încetat vreodată să se simtă bine alături de maghiari și germani. În acest sens lucrarea sa memorialistică intitulată *Închisorile mele* (1921), cu toate că nu are valoare beletristică deosebită, rămâne totuși în literatura noastră, alături de *Preludiile* lui C. Stere și *Cum am devenit huligan* de M. Sebastian, printre documentele ei morale importante. Fidelitatea și stăruința în idei, care îi fertilizează oricum opera literară, dau scriitorului Slavici o statură remarcabilă, un prestigiu spiritual neîndoișor. Personalitatea sa artistică este complexă și suficient de paradoxală. Caracterului doar în aparență sinuos și în fond obstinat al scriitorului, îi corespunde, contrastant, metoda însuflețirii textelor epice prin semnarea continuă a momentelor de șovăială, de amânare, ce grevează capacitatea de decizie a personajelor sale, dar le sporește potențialul creator. Foarte adesea, personajele lui Slavici acționează contra hotărârii lor inițiale: ele hotărăsc într-un fel și acționează într-altul. Când hotărârea întârzie, treptele întârzierii sunt surprinse de autor nu numai cu perseverență, ci cu finețe: presărat din belsug cu astfel de secvențe în cumpănă, cu tot atâtea etape ale unei dialectici filigrane și imanente, textul vibrează de o viață proprie, evasiinconștientă. Ca și cum autorul ar izbuti doar cu greu, după un minuțios efort, să aservească personajele necesității lui de demonstrație epică, demonstrație totodată morală. Acolo unde metoda șovăielii și amânării, funcționează din plin, tendința morală se topește în text și, în realismul ei puternic, narațiunea capătă virtuțile unei parabole. Natura parabolică a romanului *Mara*, a lungilor povestiri atât de solid concepute, *Moara cu noroc* (1861), *Pădureanca* (1884) le conferă clasicitate. Slavici nu se mulțumește să redea realitatea, ci adâncește viziunea realității prin sensul pe care îl caută într-însa. Când sensul prea evident, ca și grefat în text, tinde să-l dezechilibreze, scriitorul — care dispune de o gamă întreagă de mijloace — îl poate reechilibra cu ajutorul stilului, astfel că narațiuni absolut paradigmatică, pe plan social sau personal, precum *Popa Tanda* (1875) și *Budulea taichii* (1880) își redobândesc valabilitatea întregului datorită humorului expresiei sau al observației, prin farmece orale gnomice și ale satirei duioase, discernabile în euforia stilului indirect liber.

Substratul literaturii lui Ioan Slavici fiind moral și ideologic, proza sa expediază axiologia naturii în felul următor: „Trei văi și trei dealuri: cale scurtă în tinerețe; cine o face în voie bună a sosit la Măciuiș, chiar fără să bea apă din izvoarele din cale. Jos în vale curge râul; mai în sus, pe coaste, resfirat, se întinde satul prin holde și grădini. Sus, pe culme, paște turma în iarbă verde și îndesată. Stîna e așezată tocmai lingă cruce, de unde ochiul cuprinde amîndouă văile. Un nuc bătrîn și tufos dă umbră păstorului. Berbecii sunt bătauși, mioarele sunt grase, mieii zburdalnici etc...” Mai sumar, mai lipsit de interes, dar eficace, nici că se poate. În *Mara* deși frumusețea trupească a tinerilor îndrăgostiți e îndeajuns sugerată, romanul de dragoste, conștiincios susținut ca atare, nu se dezvoltă totuși în ordinea naturii, nici pe plan fizic nici pe plan psihologic, ci în ordinea morală. Situația conflictuală a legăturii dintre cei doi protagoniști e întreținută pe de o parte de mila Persidei față de caracterul pustiitor al iubirii lui Națl, iar pe de altă

parte de spaima bărbatului față de o atât de fatală iubire. Admirabil observator al crosului în aspectele și resorturile lui mai adânci decît instinctele, Slavici îl judecă fără cruțare în *Pădureanca*, prin menirile lui catastrofice, înfățișându-l ca pe o nenorocire, ca pe o năpastă, chiar atunci cînd obiectul lui, femeia rîvnită, devine izvorul multiplelor simțăminte ce o înconjoară: adorație, neîncredere, orgoliu, devotament, respect, lașitate, dezamăgire — ea însăși, în mîndria ei spontană și firească (are demnitate, fiindcă are personalitate) neacceptîndu-l decît ca pe o formă de moralitate, iar aceasta nu are nimic comun cu pruderia, căci moravurile țărănești sunt mai naturale.

Lui Tudor Vianu i se părea că trebuie justificată alăturarea lui Slavici de marii creatori ai „Junimii”. Dar dacă autorul *Marei* nu ne apare ca un desăvîrșit artist al cuvîntului, de vină sunt și influențele limbii maghiare și germane și cantitatea exagerată a literaturii lui proaste, cum vinovată e și inerția imaginației, ce și-o compensează, pesemne, prin lectura scriitorului său favorit, elegantul, modernul, gloriosul Paul von Heyse, ale cărui povestiri erau atît de diferite de ale lui Slavici, care ar fi trebuit să se simtă mai aproape de bătrîni „mari”, de Adalbert Stifter, de Gottfried Keller, ori de micii contemporani Anzengruber, Rosegger, Ganghofer; în schimb valorile umane cuprinse în scrisul lui fac dintr-însul un adevărat cititor al literaturii române. Limba lui greoaie și împiedecată gîlîie de umanitate, iar operele pe care le-am citat mai sus ne revelează deplin originalitatea artistului care, dacă s-ar fi mulțumit a nu produce mai mult, ar străluci pentru noi mai puternic. De altminteri, în măsura în care sunt mai esteți decît Slavici — Creangă și Caragiale sunt și mai artificiali, mai abstracți și răspund mai puțin întrebărilor noastre setoase de lumină și adevăr.

Nu numai cosmopolitismul îl apropie pe autorul *Marei* de valorile bătrînului nostru continent, el înfățișându-ni-se acum ca un tipic reprezentant al duhului Europei centrale, ci și provincialismul, în sensul bun și de temei al cuvîntului, aplicabil și romanelor italienești din a doua jumătate a secolului al 19-lea, dar mai cu seamă ideea sa despre om, respectul înrădăcinat față de sine însuși. Nu din întîmplare a fost Slavici azvîrlit în temniță și de ungurii a căror prietenie a dorit-o fără preget, și de românii lui, pe care i-a slujit exemplar făcînd să rodească în Ardeal atîtea din concepțiile sănătoase ale lui Maiorescu.

ION LUCA CARAGIALE
(1852—1912)

Regimul liberal constituțional sub care Caragiale a trăit și, stăruitor, și-a creat opera nu a avut mai mare beneficiar și totodată mai înverșunat detractor decît autorul comediei *Scrisoarea pierdută* (1884). Într-un mesaj adresat studenților din Iași, în 1907, el declară: „om din popor, fără nume de naștere, fără avere, fără sprijin... n-am avut pe lume alt protector decît libertatea tiparului” — și ca atare conchide: „n-aș putea vreodată trece în tabăra cui crede că trebuie să-l lovească”. Probabil că era necesară această precizare, căci în primăvara aceluiași an el publicase într-un ziar vienez vestitul articol în care cerea regelui să mătore de la conducere, printr-o lovitură de stat, „oligarhia de strînsură” — adică nu altceva decît invocația către Vodă Tepeș a lui Eminescu, din *Scrisoarea III*. A rîs așadar Caragiale cu hohote de societatea vremii, pe care a batjocorit-o după cum a